

Ongeloof en Revolutie

‘Sire! In het werk dat ik U.M. nederig aanbied’, zo schreef Groen van Prinsterer op 16 augustus 1847 aan koning Willem II, ‘heb ik getracht te bewijzen dat de vreeze Gods, ook in staats- en volkerenregt, het beginsel der wetenschap en de voorwaarde van regt, vrijheid en geluk is.’

Deze positieve typering vergezelde het bekendste boek van Guillaume Groen van Prinsterer (1801-1876), dat blijkens de titel echter vooral de keerzijde aantoonde: *Ongeloof en Revolutie*. Dit boek was het resultaat van een serie historische lezingen op een aantal zaterdagavonden in 1846 gehouden in de bibliotheek van Groens huis aan de Korte Vijverberg te Den Haag. Hij had al vaker een oorzakelijk verband gelegd tussen ongelooft en de Franse Revolutie, maar in de winter van 1845/46 was hij er nog eens voor gaan zitten om dat verband historisch uit de doeken te doen. Na de gunstige ontvangst van zijn lezingen verschenen ze in 1847 bij de Leidse uitgever Luchtmans. Groens betoog heeft sindsdien zijn weg gevonden, van zijn bibliotheekkamer tot aan de digitale wereld van vandaag en van zijn statige aristocratische taal naar edities in modern Engels en hedendaags Nederlands.

Ongeloof en Revolutie markeert het begin van de christendemocratische traditie in Nederland. De grote invloed van dit boek berust op twee opvattingen die kenmerkend zijn geworden voor deze traditie. Dit betreft in de eerste plaats het verband tussen religie en de politiek. Wat Groen betreft was dit verband geen persoonlijke liefhebberij, maar behoorde het bij de aard van religie dat deze de politieke structuur van

de samenleving wilde stempelen. Hiermee ging Groen in tegen de heersende opvatting van zijn dagen dat religie wel in morele zin vormend was voor het burgerschap, maar dat het staatsbestuur als zodanig buiten het domein van de religie lag; sterker nog: de politiek was het domein van de rede, en de religie diende daar als storende factor te worden geweerd. Maar door een direct verband te leggen tussen ongelooft en revolutie betoogde Groen dat de staat alleen orde en recht kon bieden indien het bestuur ervan wortelde in religie. In deze lijn heeft de christendemocratie altijd betoogd dat religie niet buiten het publieke domein moest blijven, maar daarbinnen een vormende rol diende te spelen.

Ongeloof en Revolutie markeert het begin van de christendemocratie in Nederland

In de tweede plaats berust het belang van *Ongeloof en Revolutie* op de opvatting dat de religieuze achtergrond doorwerkt in het politieke handelen. Ideologische keuzes hebben consequenties, niet pas wanneer iemand die rigoureuze wil doordrijven, maar alleen reeds omdat een ideologie haar eigen dynamiek heeft. Ongelooft in de zin van opstand tegen God en tegen de orde in de werkelijkheid móést in Groens

redenering wel leiden tot revolutie. Zijn boek biedt dus ook inzicht in de aard en werking van een politieke ideologie. In deze lijn heeft de christendemocratie altijd een sterke aandacht gehad voor de ideologische motieven in de politiek, niet alleen bij zichzelf, maar ook bij politieke opposanten. Het wekt geen verbazing dat Groens werk in de Tweede Wereldoorlog weer opgang maakte: het ging erom de bezettende macht in haar streven te doorzien vanuit haar ideologische drijfveren die wel tot onrecht en onbarmhartigheid leiden móésten. ‘Regelmatig vergaderen en goed *Ongeloof en Revolutie* bestuderen’, luidde daarom het advies van Colijn, toen de Antirevolutionaire Partij in 1941 ondergronds moest.

Groens *Ongeloof en Revolutie* bleef in antirevolutionaire en christelijk-historische kring tot diep in de twintigste eeuw een begrip en beide partijen eerden hem als hun vader. En hoewel de katholieke politiek leider Schaepman de ontkenning in Groens adagium: ‘Een staatsman niet; een evangeliebelijder!’ in 1876 als een ‘Geneefse trek’ bekritiseerde, geldt hij vandaag voor heel de Nederlandse christendemocratische traditie als erflater.

George Harinck

1847

Literatuur

Klei, E. (2009). ‘Groen van Prinsterer’. In G. Harinck, H. Paul & B. Wallet (Red.), *Het gereformeerde geheugen. Protestantse herinneringsculturen in Nederland* (pp. 407-416). Amsterdam: Bert Bakker.

Kuiper, R. (2005). ‘Geen muziek om van het blad te zingen’. Groen van Prinsterers *Ongeloof en revolutie* (1847). In F.G.M. Broeyer, D.Th. Kuiper (Red.), *Is 't waar of niet? Ophefmakende publicaties uit de 'lange' negentiende eeuw*. (pp. 111-131). Zoetermeer: Meinema.